

Tatjana Androsova

Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton väliset kauppapoliittiset suhteet 1920–1940

Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton kauppasuhteet periytyivät jo suuriruhtinaskunnan ajoilta. Vaikka Suomi oli yhdistetty Venäjään, suuriruhtinaskunta ja muu valtakunta oli erotettu toisistaan tullirajalla. Eroavuus vain syveni, kun Suomi sai oman valuutan. Kauppavaihto kahden naapurin välillä oli vilkaista, erityisesti sen jälkeen kun Suomi yhdistettiin rautatiellä Venäjään. Venäjän teollisuus oli noihin aikoihin tietyillä aloilla vain vähän kehittynyt ja valtakunnan silloisen pääkaupungin ja suurimman asutus- ja kulutuskeskuksen sijaitessa lähellä Suomen rajaa, oli Suomella suotuisat edellytykset hankkia tuotteilleen markkinapaikkoja itäisessä naapurimaassa, johon oli helppo kuljettaa tavaroita niin maitse kuin meritse.

Suomen paperikutomo-, rauta-, lasi-, posliini- ja fajanssiteollisuuksien vienti oli vuoteen 1885 asti suuntautunut joko kokonaan tai suurimmaksi osaksi Venäjälle. Mainittuna vuonna Venäjällä voimaan tullut uusi tullitaksa vähensi ja rajoitti varsinkin sellaista suomalaisten tuotteiden vientiä, joita Venäjä pystyi itsekin tuottamaan riittävästi. Suomi nautti kuitenkin edelleen eräitä tullihelpotuksia ja useiden tuotteiden vienti jatkui kaikesta huolimatta, ja se jopa kasvoi voimakkaasti. Näin oli laita varsinkin paperiteollisuustuotteiden kohdalla. Niiden vienti lisääntyi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa moninkertaiseksi ja varsinkin hienompien ja kalliimpien paperilaatujen vienti suuntautui miltei kokonaan Venäjälle.

1800-luvun lopulla Suomi oli taloudellisesti Venäjän keisarikunnan kehittyneimpiä alueita. Myöhempää Suomen taloudellista kasvua edistivät merkittävästi Venäjän tilaukset ensimmäisen maailmansodan aikana.

Venäjän kauppasuhteiden ansiosta maan teollisuusaloista kehittyi myöskin metalliteollisuus. Näin teollisuus- ja koko talouden rakenne monipuolistui vähitellen. Suomen irrottauduttua Venäjästä ja suunnattua kauppasuhteensa länteen, pääasiallisesti Englantiin ja Saksaan, supistui metalliteollisuuden osuus maan taloudessa merkittävästi.

On paikallaan mainita, ettei Suomen ja emämaan välillä koskaan ollut poliittisia ongelmia. Poikkeus tästä oli Suomeenkin kohdistunut

venäläistämisen politiikan melko lyhyt kausi. Suomalaisten historioitsijoiden viime vuosina tekemien tutkimusten mukaan tämän politiikan merkitystä aikoinaan liioiteltiin.(1) Joka tapauksessa venäläistämispolitiikka ja sitten vallankumous Venäjällä, sisällissota Suomessa ja niiden seuraukset aiheuttivat maittemme välille epäröintiä ja jopa vihamielisyyttä. Suomen ennakkoluulon takana Venäjää kohtaa oli seurausta mm. sellaisista tosiasioista kuin Moskovan välillinen osanotto vallankumouksellisiin yrityksiin kukistaa laillinen valta Suomessa. Stalinin kansallispolitiikka, jonka uhriksi tuli mm. vuonna 1918 Venäjään paenneita suomalaisia ja myös molempien maiden harjoittama propaganda näytteli omaa negatiivista rooliaan.

Erittäin ongelmalliseksi kaudeksi Suomen ja Venäjän välisten suhteiden kannalta osoittautuivat vuodet 1918-1922. Sen sijaan v:sta 1923 alkaen ja 1930-luvun puoliväliin saakka ne olivat täysin korrektit, vaikka niitä ei olekaan syytä nimittää hyviksi naapuruudensuhteiksi. Joka tapauksessa ainakin teoreettisesti oli olemassa mahdollisuus Suomen ja Venäjän väliseen, entistä vilkkaampaan tavaravaihtoon. Mutta käytännössä kauppa oli hyvin vähäistä. Ensimmäistä maailmansotaa edeltävään kauteen verrattuna, jolloin Venäjän osa Suomen ulkomaankaupasta oli 30%–40%, laski se 1920-luvulla kolmeen prosenttiin, eikä 1930-luvulla ylittänyt yhtä prosenttia. Venäjän osa Suomen viennistä vuonna 1910 oli 27,4%, vuonna 1914 jo 44%, vuonna 1916 maailmansodan olosuhteissa peräti 92,3%.

Sotienvälisenä aikana Yhdysvallat toi Suomeen samaa kuin Venäjänkin – viljaa, rehua ja öljytuotteita. Samalla Yhdysvallat olivat Suomen suurimpia velkojia. 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa puolet Suomen ulkomaanveloista oli juuri Yhdysvalloille.(2)

Mitä sitten esti maittemme välisten kauppasuhteiden kehitystä sotienvälisenä, kun ideologinen erimielisyys jätetään syrjään? Suomen ja NL:n välisten kauppasuhteiden problematiikkaa pohdittaessa tulee ottaa huomioon ainakin se, että Suomen ja Venäjän välillä kauppasuhteiden uudelleen aloittamiseen kului noin 5 vuotta. (3) Nuo vuodet laajensivat maittemme välistä kuilua sekä poliittisessa että taloudellisessa mielessä.

Venäjä ja Suomi asettivat tavoitteekseen täysin erilaiset sosiaalipoliittiset arvot, mikä luonnollisesti vaikeutti kontakteja maiden välillä. Sen lisäksi siihen aikaan Suomi, jota varten enemmän kuin sadan vuoden kuluessa Venäjän markkinat sekä viennin, että tuonnin osalta olivat pääasiallisia, saavutti suhteellisen hyviä tuloksia muihin maihin kauppasuhteittensa kehittämässä, mikä suuremmalta osaltaan oli seurausta maailman metsämarkkinoilla myönteisen suhdanteesta. Samalla Moskova oli ollut jo pitkään välinpitämätön vakavien asemien voittamiseksi Suomen markkinoilla.(4)

Vaikka jo vuodesta 1918 alkaen neuvostovalta piti ulkomaankauppaa yhtenä tärkeimmistä keinoista parantaa Venäjän taloudellisesta tilannetta, pysyvän tavaravaihdon ylläpitämiseen tarvittavien aineellisten resurssien pulassa Moskova joutui keskittymään muutamaan pääsuuntaan ja se jätti ainakin väliaikaisesti Suomen kaltaiset pienet maat sivuun. Kun Venäjän yleinen taloudellinen ahdinkotila oli pakottanut sen turvautumaan jopa lyhytaikaisen luoton hankkimiseen tuontitavaroille, jota eräät valtiot, kuten esim. Saksa,

olivat myöntäneet jopa nelivuotisina, oli Suomenkin otettava tämä tärkeä tosiasia huomioon, mikäli se tahtoi elvyttää kaupallista toimintaansa Venäjällä.(5)

Suomen ja Venäjän välisten kauppavaihdon kannalta tärkeä tekijä oli myös se, että alusta alkaen molemmilla osapuolilla oli enemmän kuin yksi näkökanta keskinäisiin kauppasuhteisiinsa. Kun puhutaan Neuvostoliiton asenteesta Suomea kohtaan, tulee erottaa toisistaan virallinen politiikka, jota edustivat mm. Venäjän ulkoasiainkomissariaatti ja ulkomaankauppakomissariaatti siitä mitä harjoittivat Suomen NL:n lähetystö ja kauppaedustusto. Ne eivät useinkaan sopineet yhteen, sillä 1930-luvun puoliväliin saakka Moskovalla ei ollut selvää käsitystä siitä, miten voitaisiin käyttää hyödykseen kauppasuhteita Suomeen. Epäselvää oli jopa se kannattiko yleensä pyrkiä niiden laajentamiseen.

Moskovan epäselvä asenne osaltaan antoi lähettiläiden ja kauppaedustajien toimia Suomessa tietyssä mielessä vapaalla jalalla, mm. oman sivistyksensä ja kokemuksensa mukaan. On tunnustettava, että Neuvostoliiton lähettiläät – tai ainakin valtaosa heistä – olivat pikemminkin taipuvaisia uhkatoimiin Suomea kohtaan eivätkä he niinkään suunnanneet voimiaan jokapäiväiseen ja säännölliseen rutiinityöhön, jonka tavoitteena olisi ollut Neuvostoliiton poliittisen aseman vahvistaminen Suomessa mm. kauppasuhteiden avulla.(6) Tältä perustalta linjakkaan kauppapolitiikan tärkeyttä alettiin lähetystössä miettiä vasta 1930 luvun alussa. Kauppasuhteiden laajentaminen ymmärrettiin ehdottomasti kauppapoliittiseksi teoksi, sillä näet voisi vastustaa venäläisvastaisuuden kasvua Suomessa. Siksi ehdotettiin mm. tehostettavaksi suomalaisten maataloustuotteiden tuontia Neuvostoliitosta kuten sitäkin, että Suomen laivanrakennusteollisuudelle annettaisiin suuria tilauksia.

Mutta lähetystö ei onnistunut saada ulkoasiainkomissariaattia kiinnostuneeksi omista hankkeista. Jälkimmäinen halusi kuten ennenkin sitoa kauppapoliittiset keinot vain poikkeusolosuhteisiin. Lapuanliikkeen tappion jälkeen ulkoasiainkomissariaatti rauhoittui täysin ja vuonna 1932 se lopetti kokonaan kirjeenvaihdon lähetystön kanssa siltä osin kuin se koski koskien maittemme välistä kauppasuhteiden kehitystä. Kirjeenvaihto nähtiin epätarkoituksenmukaiseksi.(7)

Kauppaedustuston kohdalla tilanne oli osin toinen. Se oli toissijainen verrattuna lähetystöön, Moskovasta nyt puhumattakaan. Toisaalta Moskovalla oli vain suhteellisen rajoitetut vaikutusmahdollisuudet sen toimintaan, koska kauppaedustuston johdosta ei alkuvaiheessa löytynyt ainoatakaan bolshevikkia. Tässä suhteessa kuvaava esimerkki on Venäjän ensimmäinen kauppaedustaja A. Ignatjev. Tämä oli sivistynyt, monia kieliä mm. suomea osaava Venäjän vanhan aatelissuvun edustaja.(8)

Lähtien siitä, että Suomen markkinoiden menetys uhkasi Venäjää tavattomilla poliittisilla seurauksilla, hän keskittyi täysin asiaan ja vältti lähetystön itsepäisesti vaatimia ideologisia keskusteluja.(9)

Ignatjev jatkoi Suomessa samassa virassa vuoteen 1925. Hänen johdossaan kauppaedustustossa aloitettiin Suomen NL:n kauppapolitiikan periaatteiden valmistelutyötä.

Tarkasteltaessa Suomen Neuvostoliiton politiikkaa Venäjällä perinteellisesti viitataan siihen, että sotienvälisenä aikana Moskovalla puutui objektiivinen kuva Suomen sisäpoliittisesta ja taloudellisesta tilanteesta. Totta on, että Moskova joutui umpikujaan hyväksymällä ainoastaan karkeita, äärimmäisen politisoituja arvioinnin muotoja. Suomessa toimineet venäläiset viranomaiset laiminlöivät tämän vuoksi analyysin luonnehtiessaan suomalaisia poliitikkoja: saadakseen kuvan valmiiksi riitti nimittää ketä tahansa fasistiksi tai taantumukselliseksi. Toisaalta taloudellinen problematiikka konkreettisenä asiana, jossa tosiasioiden ja lukujen kieli näyttölee tärkeätä roolia, ei mahtunut mainittuihin puitteisiin.

Oli selvää, ettei kauppaedustustolta puuttunut teknillisiä vaikeuksia, esimerkiksi kielitaidon puute oli sen toiminnan heikkoja kohtia. (10) Mutta vuoden 1922 marraskuussa Ignatjev viittasi tärkeimpänä ongelmana siihen, että kauppaedustuston ja Moskovan väliltä puuttui elävä yhteys. Kehottaessaan Moskovaa lähettämään Helsinkiin sellaista henkilökuntaa, joka työskentelisi yhteistyössä kauppaedustuston kanssa – eikä lepäisi – Ignatjev samalla arvosteli Moskovan politiikkaa siitä, että jälkimmäinen jätti mielellään kauppaedustuston tietämättömäksi omasta linjasta Suomea kohtaan.

Tilannetta, jossa kauppaedustaja joutui ottamaan selvää Suomen Venäjän suhteita koskevasta asioista paikallisista sanomalehdistöstä tai Suomen ulkomaankauppaministeriltä, Ignatjev piti epänormaalina. Tämän suhteen hän viittasi mm. kauppasopimuksen solmimista koskevaan kysymykseen, josta kauppaedustustoa ei informoitu juurikaan. Ignatjev ei hyväksynyt sitäkään, että Karjalan kannaksen selkkauksen yhteydessä Suomelle julistettiin taloudellinen boikotti keskustelematta ennakolta hänen kanssaan. Vielä vähemmän Ignatjev hyväksyi boikotin periaatteessa, sillä hänen mielestään se ei ollut hyödyllinen Venäjälle myöskään taloudellisessa mielessä.

S. G. Ignatjev ei myöskään hyväksynyt Moskovan haluttomuutta laahentaa kauppaedustuston henkilökuntaa. Muuten Ignatjevin aikoina asian laita oli suhteellisen hyvä. Pyytäessään henkilökunnan laajentamista hän tarkoitti ensi sijassa työvoiman puutetta työn mittavuuteen nähden. Hän lisäsi kyllä, että laajassa mittakaavassa ostettuja tavaroita varten kauppaedustustosta löytyisi tarpeeksi asiantuntijoita. Jo vuoden 1922 heinäkuussa Ignatjev kuitenkin tunnusti tällä saralla olevan paljon tehtävää, vaikka "toimiessaan vähitellen ja varovaisesti kauppaedustuston henkilökunta on saanut jo riittävän hyvää tietoa Suomen markkinoista ja paikalliset yrittelijät ja kauppiat ovat alkaneet luottaa kauppaedustustoon kauppakumppanina". Ignatjev esitti lukuisia esimerkkejä siitä, että kauppaedustuston maine jatkuvasti kärsi Venäjän ulkomaankauppajärjestöjen laiminlyöntien vuoksi. Ignatjev mainitsi, että lähetettäessä Suomeen tavaränäytteitä, pakkausten nimitykset eivät useinkaan vastanneet niiden sisältöä eivätkä lajien nimitykset myöskään tavaroiden laatua jne. Venäjältä lähetettiin sitä paitsi usein tavaroita, joilla ei ollut kysyntää Suomessa. Arvostellessaan Moskovan pyrkimyksiä tehdä loppu kauppaedustuston työstä Ignatjev viittasi siihen, että tarvittavaa taloudellista informaatiota oli saatavissa vain paikan päällä. (11)

Juuri tiedon saaminen oli ollut arin kohta kauppaedustuston toiminnassa, sillä esimerkiksi tiedotusosasto hajotettiin vuonna 1922, pian sen perustamisen jälkeen. 1920-luvun loppupuolella

kauppaedustustossa oltiin yhä huolissaan siitä, että vietäessä Suomen markkinoille sekä ensi- että toisarvoisia tavaroita, kauppaedustustolta puuttui sekä tarkkaa tietoa maan olosuhteista että niistä henkilöistä, jotka osasivat pitää jatkuvaa yhteyttä kauppaedustuston ja suomalaisten ostajien välillä. Silloinen kauppaedustaja oli seikkaperäisesti kertonut laitoksen jokapäiväisistä ongelmista eräässä kirjelmässään vuonna 1928: "Nykyaikana Suomeen vientiä koskeva työ rajoittuu siihen, että toteuttaessaan asetettuja tehtäviä ne toimihenkilöt, joille kuuluu uusien kauppakumppanimme hakeminen, joutuivat usein varsinaiseen umpikujaan, esimerkiksi myydessään hevossrattaiden pyörien rasvaa "Auto-Via"-autofirmalle, tai vempelit eli luokkeja "Elanto"-osuuskunnalle".

Kehottaessaan Moskovaa korjaamaan asian viivyttämättä kauppaedustaja ehdotti tiedotusosaston uudelleenperustamista, sillä se voisi tuoda riittävän yhteyden teorian ja käytännön välille. Venäjän viennin rakennetta käsitellessään kauppaedustaja arvosteli mm. Moskovan pyrkimyksiä viedä Suomeen mitä tahansa, kuten junavaunullinen kyniä, äänilevyjä tai huopikkaita. Hän kirjoitti: "Mikäli ei ole mahdollista myydä Suomeen tällaisia tavaroita, tulee niiden viennistä pidättäytyä kokonaan ja keskittyä sellaisten tavaroiden vientiin, joita Suomen teollisuus tarvitsee, esimerkiksi pajunkuorta, albumiinia, kaseiinia tai talkkia." Ignatjev ei hyväksynyt sitä käytäntöä, jossa yritettiin viedä tavaroita takaamatta ja turvaamatta niiden toimituksia. Sen kaltaiset laiminlyönnit haittasivat kauppaedustuston työtä. Tämän suhteen hän mm. viitasi vanhaan venäläiseen sananparteen: "huonon maineen kiirehtiessä, hyvä maine makaa".(12)

Kaikista objektiivisista ja subjektiivisista seikoista huolimatta osapuolten selvä kiinnostus keskinäisiin kauppasuhteisiin oli olemassa jo alussa. Neuvostoliiton tuonti Suomesta koostui polttopuista, paperituotteista, selluloosasta, kirveistä, nahkasta, sahoista, viiloista ja elintarvikkeista. Esimerkiksi 1920-luvun loppupuolella 90% Suomen kemianteollisuuden viennistä suuntautui Venäjän markkinoille. 1930-luvun alussa Neuvostoliitto kieltäytyi tuomasta Suomesta mm. selluloosaa tai paperi- ja puutavaraa, ja keskitti huomionsa puunjalostuslaitteiden, laivojen ja muutamien metallien kuten esim. koboltin ja rautavolframin tuontiin. Samaan aikaan Neuvostoliiton vienti Suomeen koostui mm. viljasta, tupakkatuotteista, sahatavarasta, asbestista, suolasta, lannoitteista ja teräsromusta.

Jo 1920-luvun alussa kauppaedustusto edellytti, että tulevaisuudessa nimenomaan viljan viennistä tulisi Venäjän Suomen-viennin pohja. Mutta 1930-luvun alkupuolella, jolloin Venäjä kykeni viemään viljaa suurissa volyymissä, Suomi pystyi käytännössä olemaan tuomatta viljaa ulkomailta mm. maan maataloudessa tapahtuneen edistyksen ja esimerkiksi vuoden 1927 tienoilla hyvien satojen vuoksi. Tämä kaikki antoi Suomelle mahdollisuuden tiukentaa tullipolitiikkaansa, niin että vuonna 1928 viljan osa Neuvostoliiton viennistä supistui 1,5 prosenttiin, kun edellisenä vuotena se oli ollut 21%.(13)

Itse asiassa Suomeen Venäjän kauppaa käytiin suurimmaksi osaksi kauppaedustuston ponnistusten ansiosta. Sen henkilökunta matkusteli ympäri maata yrittäen laajentaa Venäjän taloudellista reviiriä.(14)

Vuosien 1923-24 tuontiohjelman osalta Suomen-kauppaedustusto oli

kolmannella sijalla kaikista Neuvostoliiton kauppaedustustoista.(15) Silti kauppaedustuston yritysten taloudellinen tulos oli lähes olematon. Sotienvälisenä aikana Venäjä oli viimeisillä sijoilla Suomen ulkomaankaupassa, jolloin Venäjän kauppaedustuston aktiivisuus, kuten esimerkiksi venäläisten käyttämä dumping-politiikka ärsytti sekä suomalaisia viranomaisia että valtaosaa paikallisista tuottajista. Venäläisten ns. voluntarismia selittää osittain se, että kauppasopimusta maittemme välille ei ollut solmittu, eikä kauppaedustuston oikeusasemaa näin ollut määrätty.

Ensimmäisen kerran kauppasopimuksen solmimista koskeva kysymys tuotiin esiin Venäjän taholta rauhanneuvotteluissa Tartossa vuonna 1920. Käsiteltyään Venäjän ehdotusta Suomen rauhanvaltuuskunta lähti siitä, että silloisen Venäjän olojen aikana oli vaikea valmistaa mitään varsinaista kauppasopimusta ennen kuin nähtäisiin mihin suuntaan olot Venäjällä kehittyisivät. Siksi suomalainen rauhanvaltuuskunta piti parhaana "koettaa sopia ainoastaan tulevan kauppasopimuksen pääperusteista, mutta jättää itse sopimuksen valmistaminen erityisen neuvottelun varaan." Kauppasopimuskomitea kannatti tätä, ja edellytti äärimmäisessä tapauksessa – se tarkoittaa sitä, että venäläiset asettaisivat kauppasopimuksen ehdottomaksi edellytykseksi rauhalle – molempien puolten suostumista kauppasopimukseen, joka nojaisi preferenssitulli- eikä suosituimmuusperiaatteeseen. Itse asiassa suomalaiset eivät halunneet kauppasopimusta Venäjän kanssa. Lopulta sovittiinkin varsinaisen kauppasopimuksen sijaan vain kauppaa koskevista väliaikaisista säännöistä.(16)

Lokakuussa 1920 solmittu Tarton rauha velvoitti Suomea ja Venäjää ryhtymään suoraan kauppaneuvotteluihin. Se edellytti myöskin kauppasopimusta valmistelevan valiokunnan perustamista. Valiokunta käsitteli kauppasuhteiden kannalta tärkeitä kysymyksiä, kuten esimerkiksi rautatie- ja postisopimuksen solmimista. Vuoden 1921 puolivälistä kauppaneuvottelujen alettua Suomen sanomalehdistössä käytiin tätä asiaa koskevaa vilkasta keskustelua poliittisen suuntautumisen vaikuttaessa ehdottomasti taloudellisiin käsityksiin kuten myös suhtautumiseen Venäjää kohtaan ylipäänsä. Esimerkiksi aktivistit arvostelivat Suomen talouselämän edustajien optimismia Venäjää kohtaan, ja kehottivat pitämään silmät avoimina ja pidättäytymään uhraamasta poliittisia arvoja tai ainakin Suomen itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina saavutettuja taloudellisia arvoja. Aktivistien mielestä suomalaisten tuli olla ollen erittäin varovaisia tullisopimuksen suhteen.(17)

Eräät väittivät, ettei Suomi muka ollut kiinnostunut Venäjän markkinoista lainkaan.(18) Yleensä niin Suomen Venäjän-kauppasuhteiden kannattajat kuin myös valtaosa niiden vastustajista tunnustivat, että suhteet Venäjään olisivat Suomen hyödyksi. Kaikki pelkäsivät yhtä lailla Suomen joutuvan liialliseen riippuvuuteen Venäjästä. Vaikka kannattajien mielestä taloudellinen riippuvuus mistä maasta tahansa oli vaarallista ja sitä tulisi välttää, niin silti jokaisen kansan tulisi käydä kauppaa kaikkiin suuntiin, sillä vain siten voitaisiin turvata oman maan taloudellinen itsenäisyys. Kotimaan jonkin talouden alan liiallista riippuvuutta toisen maan markkinoista vältettäisiin hallituksen asianmukaisten toimenpiteiden, mm. sen kanssa solmitun kauppasopimuksen avulla. Arvioidessaan metalliteollisuuden ammattitaitoa ja työntuottavuutta Suomessa ja Venäjällä mainittiin, etteivät ne olleet toisiinsa verrattuna niin

korkealla tasolla, että ne voisivat korvata omien raaka-aineiden ja kivihiilen puutetta. Sen tähden nähtiin, ettei Suomella ollut syytä yrittää Venäjän avulla laajentaa metalliteollisuuttaan, "koska tulevaisuudessakin sen tuotteiden vienti riippuisi Venäjän markkinoista ja viennin kasvaessa suureksi Venäjä voisi erikoisissa olosuhteissa painostaa Suomea", mikä pitikin paikkaansa suomalais-venäläisissä suhteissa toisen maailmansodan jälkeen.

Kauppasuhteiden kannattajat eivät pitäneet Venäjään vientiä liian vaarallisena mainiten mm. että "polttopuiden viennin loppu tuskinpa olisi ollut Suomen itsenäisyyden hyödyksi", varsinkin kun otti huomioon sen, että Venäjä oli ainoa maa, mihin niitä voitiin viedä. Kauppasopimuksen solmimisesta neuvottiin "tässäkin tapauksessa olla tekemättä mitään yhden mitan mukaan", vaan sitä koskeva asia oli ratkaistava sitä mukaa, kun ne tulivat keskusteluissa esiin.(19)

Viitaten Suomen ja Venäjän maantieteelliseen läheisyyteen, kauppasuhteiden kannattajat vetosivat siihen, että taloudellisen tilanteen normalisoitua Venäjällä, siitä tulisi Suomen luonnollisia tuonti- että vientimarkkinoita,. Siksi kauppasuhteiden vastustajien asenne arvioitiin ajattelemattomaksi. Vastustajien yrityksiä syyttää Venäjää siitä, että viljan mukana Suomeen tuotaisiin pernaruttoa, kauppasuhteiden kannattajat luonnehtivat naurettavaksi. Tarkastuksissa venäläinen ruis oli osoittautunut jopa paremmaksi kuin amerikkalainen, eikä siitä löytynyt mitään terveyden kannalta vaarallisia lisäaineita. Argumenttina kauppasuhteiden puolesta lisättiin myös: "Jos sellaisia löytyisi, ei siitä olisi Suomen kansalle mitään haittaa, koska suomalaiset eivät ole tottuneet syömään viljaa sellaisenaan, laittamatta siitä puuroa tai leipää, jolloin kaikki basillit tuhoutuvat joka tapauksessa."

Arvostellessaan Venäjään suhteiden vastustajien kehotuksia pitää kaiken varalta Suomen ovet lukossa itään, suhteiden kannattajat totesivat, ettei sellaiset kehotukset edistäneet maan kykyä elää omalla kustannuksellaan, missä jälkimmäisten kannalta oli "Suomen taloudellisen itsenäisyyden ydin". Vastustajien yritykset, joissa mukaan juoruihin vedettiin mm. lääkärilaitos ja joissa syytettiin itänaapuria sotatoimien valmistelemissä, sidottiin suhteiden kannattajien parissa tiettyjen piirien pyrkimykseen estää kauppasopimuksen solmiminen Suomen ja Venäjän välille.(20)

On paikallaan todeta, että alusta alkaen Suomen hallituksen ja neuvostohallituksen välillä vallitsi jatkuva asemasota, joka osaltaan oli estämässä normaalin kauppavaihdon käyntiä. Esimerkiksi 21.5.1921 Suomessa hyväksyttiin laki, jonka mukaan valtioneuvostolle annettiin oikeus rajoittaa tai kieltää kokonaan kauppaa Venäjään, Viroon ja Latviaan sekä tuonnin että viennin osalta ja määrätä mainittuihin maihin kauppaa koskevia sääntöjä. Käytännössä tätä lakia käytettiin ainoastaan Venäjää ja sen kautta kulkevaa tavaraa kohtaan. Vuoden 1922 maaliskuussa neuvostohallitus ilmoitti vastatoimenaan sanoutuvansa irti rauhansopimuksen sanelemista säännäistä, jotka koskivat kauppaa ja sanoi samalla odottavansa kuuden kuukauden irtisanomisajan kuluessa varsinaisen kauppasopimuksen valmistumista.(21)

Kauppasopimuksen solmimista valmisteleva suomalais-neuvostoliittolainen konferenssi kokoontui ensimmäiseen kokoukseensa 14.12.1922. Suomalaista valtuuskuntaa johti J.

Stjernvall ja venäläistä Viktor Kopp. Neuvostoliiton ulkoasiainkomissariaatin kollegion jäsen A. C. Ganetski tervehti konferenssin osanottajia Neuvostoliiton hallituksen ja esitti ulkoasiainkomissariaatin nimissä uskovansa varmasti, että konferenssin harjoittama "luova työ ehdottomasti tulisi koitumaan molempien kansojen hyödyksi". Hän mainitsi myös "uuden Venäjän ja sen kansan laajojen joukkojen suhtautuvan myönteisesti korkeasti sivistynyttä ja työteliästä Suomen kansaa kohtaan ja olevan iloisia siitä, että se kanssa voidaan harjoittaa taloudellista yhteistyötä". Osapuolet vahvistivat pyrkimyksekseen solmia kauppasopimus lähiaikoina.(22) Kauppaneuvottelujen ensimmäinen kierros jatkui vuoteen 1923, vaikka sen työ keskeytyi monta kertaa; v:n 1925 alusta neuvotellut aloitettiin uudelleen, mutta keskeytettiin pian.

Periaatteessa Suomeen, kuten muihin maihin Neuvosto-Venäjän kauppasuhteiden sopimuksellinen järjestäminen oli todella vaikea asia, mikä johtui talous- ja oikeusjärjestelmien peruseroavaisuuksista.(23) Suomessa luultiin, että tuskinpa olisi mahdollista saada huomioon otetuksi Suomen etuja elinkeino- ja omistusoikeuteen enempää kuin oikeusturvaankaan nähden läheskään siinä määrin, kuin vastaavissa sopimuksissa muiden maiden kanssa. Samalla suomalaiset olivat varmoja siitä, että niin kauan kuin ulkomaankauppa olisi Venäjällä valtion monopolina, tulisi neuvostohallitus tekemään vähäiset ostonsa kulloistenkin poliittisten konjunktuurien mukaisesti riippumatta kauppasopimuksista ja tarjousten taloudellisesta eduista.(24)

Kauppaneuvottelujen etenemisen pääesteenä oli se, että Neuvosto-Venäjä, viitaten kauppasopimukseensa Italian kanssa, vaati kauppaedustustolleen Suomessakin vapautuksen kaikista veroista, mitä suomalainen osapuoli ei halunnut hyväksyä.(25)

Kuitenkin ajan kuluessa, varsinkin sen jälkeen kun useat maat olivat tämän kysymyksen järjestäneet ja samalla oli saatu kokemusta siitä, mitä nämä kauppaedustustot todella merkitsivät ja missä suhteessa ne voivat olla vaaraksi, tätä kysymystä ei pidetty Suomessakaan esteenä kauppasopimuksen solmimiselle. Sen sijaan pääkohdaksi tulivat ne ehdot, joilla osapuolet olisivat sen valmiit solmimaan.

Vuoden 1925 kauppaneuvottelujen keskeydyttyä tuntui NL:n hallitukselta kadonneen kokonaan mielenkiinto kauppasopimuksen solmimiseen Suomen kanssa. Samaan aikaan Suomi tyytyi nauttimaan onnellisesta asemastaan rajamaana ja saattoi päävientitavaransa laadun turvin käydä kauppaa Venäjään ilman kauppasopimusta. Kuitenkin jo silloin ennustettiin, että tilanne tulisi Suomelle epäedulliseksi sinä hetkenä, jolloin neuvostohallitus havaitsisi mahdolliseksi ruveta painostamaan Suomea kauppasopimuksen solmimiseen ja antaisi Suomen havaita sopimuksettomuuden haitat.(26)

Vuonna 1927 Suomi teki säännöllisesti tiedusteluja kauppasopimusneuvottelujen jatkamisen mahdollisuuksista. Tässä suhteessa kuvaavaa oli se, että toimittiin mielellään poliittisella tasolla, eikä neuvonpitoa käyty ulkomaankauppakansankomissariaatin kautta. Nähtävästi syynä tähän oli se, että "Sovjetin kaupat määrää suurin piirtein sen yleispolitiikka," ja kauppasopimukset olivat vain "a scrap of paper – paperipalanen".(27)

8.12.1927 käyty keskustelu Suomen lähettilään Pontus Artin ja ulkoasiainkomissariaatin kollegion jäsen B. Stomonjakovin välillä todistaa selvästi, ettei Moskovassa ajateltu paljoa kauppaneuvotteluista Suomen kanssa. Venäläinen osapuoli selvästi yllättyi suomalaisten mielenkiinnosta niiden jatkamiseen ja vahvisti, että "tämä kysymys kiinnostaa paljon neuvostohallitusta" lisäten, että "vaikka kauppamme onkin jatkanut traditioiden pohjalla, niin sopimus olisi kuitenkin erittäin tärkeä". Silti Stomonjakov nähtävästi epäröi, sillä keskustelun varrella hän eräässä kohdassa kysyi, oliko Suomessa todellakin olemassa mielenkiintoa kauppasopimuksen aikaansaamiseen NL:n kanssa? Artti vahvisti tätä olleen "ainakin niin paljon, että päästiin alustaviin keskusteluihin sopimuksen mahdollisuuksista". Stomonjakov puolestaan vahvisti, että neuvostohallitus omasta puolestaan oli, "asiaa kohtaan tuntemansa mielenkiinnon mukaisesti, tekevä kaikkensa, jotta tyydyttävä tulos saavutettaisiin", ehkä jopa parissa kolmessa kuukaudessa.(28)

Ilmoittaessaan ulkoasiainministeriölle tapaamisestaan ulkoasiainkomissaari Tshitsherinin kanssa maaliskuussa 1928 Artti mainitsi neuvostohallituksen kiinnostuksen Suomen ehdotukseen. Pitämättä hetkeä periaatteessa sopivana kauppaneuvottelujen aloittamiseksi, millä hän tarkoitti Suomen sanomalehdistön tunnettuja venäjänvastaisia esiintymisiä, Suomen Moskovan-lähettiläs kuitenkin oli sitä mieltä, että kauppasopimuksen solmiminen "olisi paras keino päästä nykyisestä ärtymyksen tilanteesta pois". Hänen mukaansa olisi epäviisasta "toimia edelleen siihen suuntaan, ettei meillä ole mitään muuta keskusteltavaa naapurimaan hallituksen kanssa kuin riitely. Sen vuoksi pitäisin välttämättömänä että, vaikka riitely jatkuukin, olemme jo ottaneet askeleen positiivisempaan suuntaan aloittamalla keskustelun kauppasopimuksen mahdollisuudesta." Hänen muotoilunsa oli seuraava: "kauppasopimuksen solmimisesta ei kaikeksi ole tällä hetkellä reaalista hyötyä, mutta milloin tahansa voi tulla sellainen hetki, että kauppasopimuksen puuttumisesta meille on vahinkoa. Lisäksi tulee, että nykyisen riitelemisen ilmakehän säilyminen on meille vahingollinen".(29)

Kauppaneuvottelujen jatkamista vaativat sopiva hetki oli kuitenkin jo mennyt, sillä samaan aikaan Venäjän Suomen viennissä alkoi ilmetä uhkaavia tendenssejä, jonka taustalla oli maiden välisten poliittisten suhteiden kärjistyminen. Analysoidessaan kauppasuhteita vuodesta 1922 Suomessa pidettiin välttämättömänä lopettaa se hajanaisuus ja järjestelemättömyys, joka oli vallalla taloudellisten suhteiden hoidossa Venäjään nähden. Suomen poliittinen suhtautuminen itäiseen naapuriinsa olisi saatava yleensäkin paremmin tosiolojen pohjalle, kuin tähän asti oli ollut laita. Toisaalta askelten ottamiseen kehotti myös taloudellinen kriisi lännessä. Sen jälkeen kun tuonti- ja vientikaupassa Suomelle tärkeä maa Saksa oli joutunut taloudellisiin vaikeuksiin, oli epäilemättä entistä enemmän syitä kiinnittää huomiota niihin mahdollisuuksiin, joita Venäjän markkinat voivat Suomen talouselämälle tarjota.(30)

1930-luvulla mm. Suomen Ulkomaankauppaliitto jatkuvasti kehotti laajentamaan maan kauppasuhteita käyttämällä hyväksi mahdollisimman laajassa mittavuudessa Neuvostoliiton markkinoiden tarjoamia mahdollisuuksia. Sen lisäksi, että Venäjän kauppasuhteiden keskeyttämisen jälkeen Suomen taloudellinen kehitys tuli riippuvaiseksi maailmanmarkkinoilla vain muutaman maan suhdanteiden heilahteluista, viitattiin Suomen teollistumisen tarpeisiin

ja myöskin siihen, etteivät Suomen sisämarkkinat suhteellisen kapeutensa vuoksi voineet olla erikoistuotannolle kehittämisen pysyvänä pohjana, ainakaan siinä mittavuudessa, joka olisi riittävä osallistumiseen kilpailuun maailmanmarkkinoilla. Tässä tilanteessa Suomen pyrkimystä päästä naapurimaan markkinoille ja samalla saamaan sieltä raaka-aineita pidettiin täysin luonnollisena. Tällöin vedottiin poliittisen konjunktuurin muuttumisesta riippumattomaan maantieteellisen tekijän merkitykseen, ja korostettiin myös sitä, että Suomen ja NL:n teollisen rakenteen vastaavuudesta huolimatta ei puuttunut mahdollisuuksia kahden naapurimaan väliseen kauppavaihtoon teollisuus-, maatuotteiden ja raaka-aineiden kohdalla. (31)

Suomalaiset olivat huolissaan siitä, että 1930-luvun alussa Moskova oli supistanut merkittävästi teollisuustavaroiden tuontinsa Suomesta. Se oli tapahtunut osittain korvaamalla sitä omalla tuotannolla, osittain siirtämällä tilaukset toisiin maihin, joihin Venäjällä olivat paremmat poliittiset suhteet kuin Suomen kanssa. (32)

Tässä tilanteessa Suomi jatkoi tiedustelujaan, ja kääntyi taas Neuvostoliiton ulkoasiainkomissariaatin puoleen. Tarkoitus oli selvittää, "missä määrin olisi mahdollista saada Sovjetin ostot Suomessa taas käyntiin, ja siitä, mitä mahdollisuuksia kauppasopimusneuvotteluihin ryhtymiseen nähden ... tarjoutuisi". Vuoden 1931 lokakuussa Suomen lähettilään A. S. Yrjö-Koskisen keskustellessa Stomonjakovin kanssa jälkimmäinen kiinnitti huomiota siihen, että "Suomessa oli viimeisen puolentoista vuoden aikana julkisuudessa ilmaantunut niin paljon sellaista, joka oli osoittanut epäystävällisyyttä Neuvostoliittoa kohtaan, että on vaikea akkiä uskoa mielentilan muuttuneen Neuvostoliiton eduksi".

Viitatessaan myöskin siihen, että "tällaiset epäystävällisen mielenlaadun osoitukset kovasti vaikeuttavat myöskin kauppasuhteiden kehittämistä molempien maiden välillä" hän huomautti, että tarvittaneen ainakin pari kuukautta, ennen kuin "Moskovassa ehkä saataisiin luoduksi varma vakaumus siitä, että Suomessa todellakin harrastetaan kauppasuhteiden kehittämistä Neuvostoliiton kanssa". (33)

1930-luvun puolivälissä kauppasuhteet Venäjään olivat Suomen kannalta katsoen huonot, kun Neuvostoliiton ostot muodostivat nimittäin tuskin puoltakaan siitä, mitä Suomi osti sieltä. Yrjö - Koskisen mieltä "hyvän kaupankäynnin aikaansaamiseksi Venäjän kanssa olivat hyvät poliittiset suhteet välttämättömät". Tämän ajatuksensa hän toisti monta kertaa. Hänen mukaansa niissäkin rajoissa, mitkä Venäjän...voimakkaasti aktiiviseen kauppataseeseen tähtäävä kauppapolitiikka asetti, olisi Suomella epäilemättä huomattavasti suuremmat mahdollisuudet vientinsä kehittämiseksi Venäjään, "jos lehtemme vähänkin tahtoisivat seurata virallisen ulkopoliittikkamme suuntaviivoja".

Kaikki Suomen lehdet eivät suinkaan olleet taipuvaisia kerta toisensa jälkeen tekemään karhunpalveluksia maan viralliselle politiikalle. (34) Kauppasopimuksen solmimista koskevan keskustelun aktiivoinnin yhteydessä ne tarkastelivat m. Venäjän talouden nopeaa edistystä. Eräät lehdet valittivat mm. sitä, että Venäjä oli mieluummin sijoittamassa tilauksiaan Skandinavian maihin kuin Suomeen. Tässä yhteydessä suomalaisten negatiivista suhtautumista kaikkea kohtaan,

mitä koski Venäjää, pidettiin järjettömänä. Tämän suhteen mm. kirjoitettiin: "Mikäli haluamme käydä kauppaa Venäjän kanssa tulee suhtautua sitä kohtaan asiallisesti, ilman tarpeettomia tunteita. Mikäli haluamme myydä, meidän tulee myöskin ostaa Venäjältä.... Venäjän asema on sellainen, että se, jos haluaa, voi vahingoittaa Suomea... eikä tule antaa Venäjälle syytä toimia sillä tavalla." (35)

Viimeisinä sotaa edeltävinä vuosina Suomen sanomalehtien sivuilla viitattiin usein maan pyrkimyksiin viedä Venäjälle maatalous- ja koneteollisuustuotteita ja tuoda sieltä puunjalostusteollisuuden raaka-aineita. Syyt naapurimaiden välisen kauppavaihdon niukkuuteen selitettiin taas suunnitelmanmukaisten tutkimusten ja normaalien poliittisten suhteiden puuttumisella. Lehdet esittivät toiveita kauppasuhteiden näkymien parantamiseksi.(36)

Nämä näköalat eivät kuitenkaan olleet realistisia eikä vuonna 1935 suomalaisten taholta tehty tiedustelu Neuvostoliiton ulkoasiainkomissariaatissa tuonut tuloksia. Keskustellessaan Yrjö - Koskisen kanssa 27.2.1935 ulkoasiainkomissaari M. Litvinov ei antanut suoraa vastausta kysymykseen ostojen laajentamisen mahdollisuuksista ja tyytyi vain viittaamaan neuvostovastaisiin kirjoitteluihin Suomen lehdissä. Hän totesi, etteivät maiden väliset suhteet olleet hyvät, eivätkä edes normaalit. Keskustelu päättyi toivomukseen, että suhteet "taas piakkoin korjautuisivat". Kuitenkin Yrjö-Koskinen kehotti Suomen hallitusta koettamaan "tätäkin keinoa, jos neuvostohallitus ilmoittasi, että se on periaatteessa valmis kauppasuhteidemme muodolliseen järjestelyyn".(37)

Kun asia ei edennyt 12.4.1935 kansanedustajien ryhmä pyysi Eduskunnan puheenmiehestä esittämään hallituksen asianomaisen jäsenen vastattavaksi seuraavat kysymykset: "Onko hallitus kiinnittänyt huomiotaan NL:oon tapahtuvan vientimme viimeaikaiseen vähenemiseen ja jos on, niin mitkä syyt ovat hallituksen mielestä vaikuttaneet mainitun vientimme supistumiseen sekä lopulta nykyiseen keskeytymiseen sekä mihinkä toimenpiteisiin hallitus on ryhtynyt tai aikoo ryhtyä puheenaolevaan epäsuotuisaan tulokseen johtaneiden syiden poistamiseksi, mikäli niiden poistamisen saattaa katsoa olevan Suomen hallituksen vallassa".

Ulkoasiainministeri A. Hackzellin monisivuinen vastaus sisälsi seikkaperäisen analyysin kauppasuhteista, mutta se vahvisti kansanedustajien pohdiskelua maiden välisen poliittisten suhteiden kärjistymisen merkityksestä. Hackzell puolestaan vakuutti, ettei Suomen hallituksella ollut mitään yhteistä eräiden suomalaisten piirien venäjänvastaisen asenteen kanssa, tähdentäen mm. että "suhteiden merkityksestä itäiseen naapuriinsa on Suomi ja sen hallitus aina ollut selvillä", ja lisäsi, että hallitus ymmärsi kyllä mitä niiden rikkoutuminen Suomelle merkitsee".(38)

Mutta Moskovan johdolle, joka periaatteessa ei sallinut toisinajattelua, mitä vastaan se taisteli säälimättömästi omassa maassa, Suomen hallituksen säännölliset tunnustukset ja vakuutukset ystävyydestä ja pyrkimyksistä hyvien naapurisuhteiden jatkuvaan ylläpitämiseen, eivät olleet mitään muuta kuin vain "tyhjää ääntä". Tässä tilanteessa Suomen Moskovan-lähetystön toiveet siitä, että "Venäjällä oli havaittavissa uusi polvi- ja yhteiskuntaluokka, jolla aikanaan tulee olemaan vaikutuksensa, miten kauppavaihdon kehitys kunkin naapurimaan kanssa pääsee kehittymään", oli tietyssä mielessä

lapsellista tai ainakin ennenaikaisia. Toisaalta oli totta, että jo 1930-luvulla neuvostoviranomaisista oli löytävissä niitäkin, jotka olivat "kiitettävällä tarmolla ja osittain menestykselläänkin" toimineet kaupallisten suhteitten kehittämiseksi Suomen ja NL:n välillä". Esim. Yrjö-Koskinen valitti vilpittömästi kauppaedustaja Nepomnjastshiin siirtymistä toiseen toimeen.(39)

Itse asiassa Suomessa tunnettiin hyvin Moskovan odotukset maan hallitukselta. Vuoden 1936 marraskuussa mm. Yrjö-Koskinen kertoi siitä kirjelmässään ulkoasiainministerille, tehden samalla muutaman mielenkiintoisen maininnan Suomen taktiikasta suhteissaan Neuvostoliiton kanssa. Hänen mukaansa Moskovan epäluulot Suomen ulkopoliittisiin pyrkimyksiin nähden kohdistuivat ensisijassa maan Saksan-politiikkaan, mutta sen ohella myös Suomen suhteisiin Japaniin ja Puolaan. Todeten "ettei Suomi voinut rikkoa hyviä suhteitaan mainittuihin maihin, eikä vielä vähemmän ruveta ulkopoliitikassaan seuraamaan NL:n viitteitä", mainitsi hän samalla, että "jos keinoin, joiden harkitseminen täytyy jäädä hallitukselle, voisimme, muita etujamme loukkaamatta, saada heidät vakuutetuiksi puolueettomuuspyrkimystemme rehellisyydestä, olisi paljon voitettu". Mahdollisiksi keinoiksi hän arveli mm. Neuvostoliiton ulkoasiainministerin vierailua, sotilasvierailua tai Eduskunnan jäsenten vierailua.

Pyriessään kauppaneuvottelujen positiiviseen tulokseen jo Hackzellin aikana suomalaiset ehdottivat, että keskustelut aloitettaisiin ulkoasiainhallinnon tasolla. Nämä suunnitelut raukesivat kuitenkin Litvinovin arveluihin, että oli parempaa antaa ajan kulu ja suhteiden ensin parantua. Tässä mielessä tilanne ei muuttunut myöhemminkään. Yrjö-Koskisen ehdottamat keinot osoittivat osaltaan miten kiihkeäksi maiden välinen ilmapiiri tuli 1930-luvun puolivälissä. Paitsi sitä, että mainittujen vierailujen vaikutus osoittautuisi Moskovassa jotenkin lyhytaikaiseksi, Yrjö - Koskisen mukaan "se, että ne edellyttivät vastavierailua Suomessa, joka järjestely ilman skandaalia varsinkin ylioppilasnuorison kaupungissa ollessa, tuottaisi vaikeuksia". Toisaalta hän mainitsi, että pari vuotta sitten pidetyt neuvottelut sotilasjohdon kanssa eivät johtaneet tulokseen.

Yrjö-Koskinen toivoi, että kaupan sopimuksellisella järjestelyllä voitaisiin ensi sijassa tyydyttää Kaakkois-Suomen maatalousväestön myyntitarve Pietariin, joka periytyi jo keisarivallan ajoilta. Samalla voitaisiin saada aikaan jonkinlaista helpotusta myös Kannaksen kalastajaväestön vaikeaan taloudelliseen asemaan. Tähän tarpeeseen oli vedottu jo vuosina 1938-39, kun suomalaiset säännöllisesti kävivät Neuvostoliiton lähetystössä ehdottamassa asianmukaista sopimusta.(40)

Puhuttaessa kauppasopimuksesta silmällä pidettiin Suomen varsinaisia intressejä NL:n markkinoilla. Tässä yhteydessä mainittiin monia tavaroita, jotka suomalaisten liikkeiden oli edullisempaa ostaa Neuvostoliitosta kuin muualta, ja mukana oli sellaisiakin, kuten raakapuu ja laudat, joita Suomi ei voinut muualta ostaakaan. Suomalaiset olivat periaatteessa valmiit kauppavaihdossa Neuvostoliiton kanssa jopa suhteelliseen vastavuoroisuuteen, esim. 70/100 Suomen vahingoksi. Tätäkin pidettiin hyväksyttävänä neuvottelupohjana, sillä Neuvostoliitosta tuotu puutavara, joka muodosti noin puolet Suomen koko tuonnista maasta, oli Suomessa

vaan kauttakulikutavaraa, josta jalostusansio sitä paitsi jäi Suomeen.
(41)

Mainittaessa Neuvostoliiton kiinnostuksesta finanssiluottosopimuksiin, jotka se onnistui aikaansaada vain Saksan, Tshekkoslovakian ja Englannin kanssa, Suomessakin harkittiin tätä mahdollisuutta. Esimerkiksi Suomen Teollisuusliitto anoi jopa 500 miljoonaan markkaan nousevan luoton myöntämistä Neuvostoliitolle tämän tuonnin järjestämiseksi viiden vuoden ajalle. Arvioitaessa tätä anomusta sekä maan maatalouden ja muun teollisuuden vientitarpeisiin nähden katsottiin, ettei rahamäärä suinkaan ollut liian suuri, varsinkin kun tiedettiin, ettei pienemmällä määrällä olisi "samaa vaikutustakaan asianomaisiin venäläisiin piireihin, jos politiikka otetaan huomioon".

Jo vuonna 1938 oltiin valmiit solmimaan Neuvostoliiton kanssa jopa yleinen suosituimmuuskauppasopimus, vaikka tämä merkitsisi Suomelle noin 40/50 miljoonan markan tullitulojen vähennystä vuosittain. Mainittuna vuonna tuntui muutenkin syntyneen sopiva hetki kauppasopimuksen solmimiseksi. Moskovan-lähettiläs Bergströmin mielestä venäläisten ollessa ainakin jossakin määrin eristäytyneitä muista Euroopan maista Suomelle avautuisivat uudet näköalat, jotka nimenomaan siinä aikana tekivät mahdolliseksi saada "venäläisiltä sellaisia etuja ja myönnytyksiä, joihin he myöhempänä, heille valoisampana ajankohtana eivät enää suostuisi."(42)

Eivät suomalaisten toiveet tälläkään kertaa toteutuneet. Jo vuoden 1939 alussa antoi Moskova Suomen selvästi ymmärtää, mihin konkreettisiin myönnytyksiin se joutuisi menemään ulkopoliitikassaan, jos haluttaisiin solmia kauppasopimus Neuvostoliiton kanssa. Keskustellessaan A. Mikojanin kanssa 27.1.1939 Yrjö-Koskinen ja Bergström ehdottivat ulkomaankauppakomissaarille kauppasopimusta Suomen ja Neuvostoliiton välille. Suomi sitoutuisi antamaan Neuvostoliitolle rajoitetun suosituimmuuden kaikissa sitä kiinnostavissa tavaroissa, kuitenkin loukkaamatta Suomen tuonti-intressejä Englannista. Neuvostoliitto taas sitoutuisi ostamaan Suomesta tavaroita vuosittain määräsummalla.

Ilmoitettuaan neuvostohallituksen valmiudesta kauppasuhteiden sopimukselliseen järjestelyyn Suomen kanssa Mikojan huomautti samalla, että "kauppa on riippuvainen poliittisesta atmosferista, minkä vuoksi eräiden maiden välisten poliittisten kysymysten pitäisi sitä ennen tai sen yhteydessä tulla selvitettyiksi". Poliittiset kysymykset koskettelivat takeita siitä, etteivät linnoitukset Ahvenanmaalla sodassa joutuisi saksalaisille. Jos välien selvitys poliittisesti saataisiin aikaan, neuvostohallitus lupasi järjestää kauppasuhteet sillä pohjalla, minkä Suomi haluaisi valita.(43)

Näin kauppasopimuksen solmimiselle Moskovassa asetetut ehdot olivat täysin selviä. Siitä huolimatta Suomen osapuoli toivoi yhä, että sopimus saataisiin aikaan niillä ehdoilla, joista Suomen taholta aina, kun kauppasopimuksesta Neuvostoliiton kanssa oli ollut kysymys, pidettiin kiinni. Suomalaisten tavoitteena oli nimenomaan, että sopimus tehtäisiin "kauppasopimuksena kytkemättä sitä poliittisiin kysymyksiin ja että kauppasopimuksessa oli respektoitava kummankin maan erilaista ulkomaankaupan järjestelmää".

Suomalaiset huomasivat heti v:n 1939 Moskovan kauppaneuvottelujen alussa, että toinen näistä perusedellytyksistä puuttui. Avajaisistunnossa 4. maaliskuuta Mikojan viittasi suoraan siihen, että Neuvostoliitossa kauppasopimukset on kytketty poliittisiin kysymyksiin. Neuvottelut kuitenkin aloitettiin ja ne sujuivat ulkonaisesti erittäin hyvin. Asiaa alettiin selvittää 9. maaliskuuta iltapäivänä keskustelussa Mikojanin ja Suomen valtuuskunnan johtajan ministeri K. R. Savolahden välillä. Viitaten Yrjö-Koskiselle jo aiemmin tehtyihin neuvostohallituksen ehdotuksiin ulkomaankauppakomissaari sanoi, että kauppasopimuksen allekirjoittaminen riippuu siitä, tekeekö Suomi tässä suhteessa tyydyttäviä myönnytyksiä Neuvostoliitolle. Savolahden ilmoitettu Suomen osapuolen ehdot neuvotteluille Mikojan kuitenkin suostui niiden aloittamiseen. Näin Mikojan antoi Savolahdelle aiheen ajatella asian järjestyvän joka tapauksessa tavalla tai toisella. Neuvottelut joutuivat kuitenkin pian umpikujaan siitä huolimatta, että kauppasopimuksen teksti oli käytännöllisesti soviteltu. Selvittääkseen asian lopullisesti Savolahti pyysi järjestämään hänelle keskustelun Mikojanin kanssa, joka toteutui 22. päivänä maaliskuuta. Ulkoasiainkomissaari sanoi suoraan, että Neuvostoliitossa on "sellainen systeemi, ettei kauppasopimuksia tehdä muulla kuin sillä ehdolla, että samalla kertaa järjestetään poliittiset suhteet". Tämä hän toisti keskustelun aikana useampaan kertaan. Keskustelukumppani sai turhaan vedota kauppakäynnin merkitykseen poliittisten suhteiden kehittämiseksi. Itse asiassa Savolahdelle ei jäänyt mitään muuta käteen paitsi jäähyväisten otto.

Selittäessään ulkoasiainministerille päätöstään katkaista neuvottelut Savolahti mainitsi, että hänen oli pakko tehdä näin, koska muutoin Moskovan voisi ajatella, että kauppasopimusta sittenkin voi "käyttää painostuskeinona ajaessaan muita siihen kuulumattomia asioita". Kaikki Suomen neuvottelukunnan jäsenet kannattivat Savolahden tekemän päätöstä ilmoittaen samalla kannakseen, ettei asiaan ole aihetta palata niin kauan kuin Neuvostoliitto pyrkii käyttämään kauppasopimusta "vain välikappaleena muiden tarkoituksensa hyväksi".(44)

Näin ollen peli, jossa jokainen seurasi omia sääntöjään, oli pelattu. Lähitulevaisuus osoitti, että tavallista diplomaattista tietä osapuolet eivät voineet päästä yksimielisyyteen ja asiassa voitiin edetä ainoastaan poliittisin keinoin. Kaikesta huolimatta Suomessa suunniteltiin, että asiaan palattaisiin ja syyskuuhun mennessä tarvittavat valmistelut kauppaneuvotteluiden uudelleen aloittamiseksi oli tehty. Mutta se ei voinut kuitenkaan muuttaa mitään.

Viitteet:

1. Ks. esim. Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi, Suomen poliittinen historia. 1809–1995. Helsinki, 1995.
2. Otdel arhivov Departamenta Upravlenija delami Ministerstva ekonomicheskogo razvitija ja trgovli Rossijskoi Federatsii (OADUMERITRF), Moskova, fond (f.) "NL:n Suomen-kauppaedustusto", opis (o.) 10874, kansio tai nippu (n.) 36 (ei numeroitu); f. 1, o. 12832, n. 92, l. 6; Rossijskij gosudarstvennii arhiv ekonomiki (RGAE), Moskova, f. 413, o. 13, n. 3863 (ei numeroitu); Arhiv vneshnei politiki Rossijskoi Federatsii (AVPRF), Moskova, f.)0135, o. 33, portfolio (p.) 50, n. 181, l. 235.
3. Venäläis-suomalainen raja suljettiin v:n 1917 joulukuussa. Sen jälkeen

- vuosina 1918–1920 tunnetut poliittiset tapahtumat mutkistivat olennaisesti naapurimaitten välisiä suhteita. Kauppa aloitettiin uudelleen virallisesti vuonna 1921 kun Venäjän Kauppavaltuuskunta sijoittui Helsinkiin, mutta faktisesti kauppasuhteet tehostuivat vasta vuonna 1922.
4. Moskova kokonaisuudessaan ei yleensä osoittanut suurta huomiota suhteisiinsa pieniin maihin. Se oli mm. NL:n ja Saksan ulkopoliittikan periaatteellinen ero. // AVPRF, f. 0135, o. 9, p. 116, n. 5, s. 67; o. 11, p. 122, n. 1, l. 224.
 5. UM, 58B1 NL. Pietarissa Suomen Pääkonsulin viraston kirjelmä n:o 2172, "Suomalaisten tuotteiden vientimahdollisuuksista Pietariin y. m." 17.12.1926.
 6. *Ibidem*, ulkoasiainministeri J. Procopén ja lähettiläs Maiskin keskustelu 5.5.1930; AVPRF, f. 0135, o. 9, p. 1, n. 116, l. 95; o. 11, p. 1, n. 122, l. 167–168, 224 (päinvastainen numerointi).
 7. AVPRF, f. 0135, o. 15, p. 131, n. 1, l. 30.
 8. OADUMERITRF, f. "NL:n Suomen-kauppaedustusto", cb. 19/726 (ei numeroitu).
 9. Ignatjev oli vaikuttavan vallankumouksellisen ja silloisen ulkomaankaupan laitoksen "Vneshtorgin" päämiehen L.Krasinin suojatti. Sillä oli oma merkityksensä. Silti lähetystö ei onnistunut yrityksissään vedota Moskovaan Ignatjevin erottamiseksi virasta, pääasiallisesti siitä syystä, että sotienvälisenä aikana Venäjällä oli pula pätevistä asiantuntijoista. Uuden hallinto-, sota-, talous- ym. eliitin kouluttaminen vaati aikaa. Ainakin 1920-luvulla ja osittain 1930-luvullakin neuvostovalta joutui luottamaan niin sanottuihin "porvarillisiin spesialisteihin", jotka osoittautuivat käytännössä korvaamattomiksi.
 10. 1920-luvun alkupuolella tämän osalta asian laita oli parempi kuin saman vuosikymmenen loppupuolella, koska kuten mainittu, kauppaedustustoon värvättiin useimmiten sivistyneitä asiantuntijoita ns. porvarillisesta piiristä.
 11. Pitkällä tähtäimellä Moskova suunnitteli, että se siirtäisi tuonti- ja vientikauppojen solmimisen Helsingistä Leningradiin. Nämä suunnitelmat toteutettiin v:n 1930 tammikuussa, jolloin Suomen NL:n kauppaedustuston henkilökunta supistettiin vain kahteen henkilöön. Mutta tämä tilanne ei jatkunut pitkään, koska suomalaiset eivät halunneet lähteä Leningradiin. Niinpä saman vuoden toukokuussa palattiin aiempaan käytäntöön, ja käytännöllisten kauppasuhteiden ylläpitäminen kuului nimenomaan kauppaedustustolle. // OADUMERITRF, Kortisto, n. 4956, l. 4–6, 17; n. 4963, l. 1–8.
 12. *Ibidem*, f. "NL:n Suomen-kauppaedustusto", o. 1359, n. 10, l. 1–4.
 13. Vuonna 1937 Suomi tyydytti $\frac{3}{4}$ omasta viljatarpeestaan sisätuotannolla. // *Ibidem*, Kortisto, n. 5037 (ei numeroitu); n. 2805 (ei numeroitu).
 14. Vuonna 1926 käytiin mm. Turussa, Kemissä, Torniossa ja muissa kaupungeissa. Esim. Oulun tutkimusmatkan jälkeen todettiin, etteivät Pohjois-Suomessa Venäjän intressit ulottuneet sitä kauemmaksi. Turussa käynti sai aikaiseksi "Kreiton-Vulkan"-yhtiölle (tod. näk. Crichton-Vulcan) hampun myyntiä koskevan sopimuksen huolimatta siitä, että kotimaan teollisuudella oli suuri pula tästä raaka-aineesta. // *Ibidem*, f. "NL:n Suomen-lähetystö", o. 1357, n. 14 (ei numeroitu).
 15. *Ibidem*, o. 1356, n. 7 (ei numeroitu).
 16. Sähkösanoma n:o 151. Tartto, 5.8.1920; Sähkösanoma n:o 215, Tartto, 17.8.1920; Ulkoasiainministerille Kauppasopimuskomitean kirjelmä 22.9.1920. // UM, 58B1 NL.
 17. "Suunta", 3.11.1923.
 18. Esim. "Talouselämä" aikakauskirjalle v:n 1923 lokakuussa Ignatjevin antaman haastattelun suhteen 9.10.1923 "Iltalehti" kirjoitti: "Väittäessään molempien puolien kiinnostuneeseen sopimuksesta herra Ignatjev liioittelee – hänen toiveensa tämän solmimiseen eivät ole mitään muuta kuin mielikuvitusta."
 19. "Kauppalehti", 29.1.1923.
 20. Esim. "Helsingin Sanomat" 21.1.1923 oli kiisti oikeistosanomalehdistön levittämät huhut siitä, että Venäjä oli järjestämässä suuria asevarastojaan ja lisäämässä sotajoukkojaan Karjalassa. Lehti kirjoitti: "Todellisuudessa Venäjä oli siirtänyt Karjalaan viime aikana vajaa 1000 sotahenkilöä, millä lukumäärällä ei ole mitään oleellista merkitystä."
 21. OADUMERITRF, f. 1, o. 12832, n. 92, muistio "NL:n Suomen-

- kauppaedustusto"; f. "NL:n Suomen-kauppaedustusto", o. 3, n. 16, l. 1.
22. UM, 58B1 NL. venäjänkieliset pöytäkirjat 1922–23.
 23. Ensinnäkin olivat Suomessa ja Venäjällä voimassaolevat talousjärjestelmät perusteiltaan aivan erilaiset. Suomessa oli vallalla länsieurooppalainen, vapaaseen, yksityiseen yritteliäisyyteen perustuva tuotantojärjestelmä ja ulkomaankauppa oli vapaa. Venäjällä oli taas vallalla valtiokeskeinen talousjärjestelmä, jolloin tuotanto ja kauppa pyrittiin keskittämään valtion haltuun tai ainakin pitämään se valtion yksityiskohtaisesti tarkan säännöstelyn ja valvonnan alaisena, samalla kun ulkomaankauppa oli valtion ja pieneltä osaltaan sen valvomien yhtymien monopoolina. Sitä paitsi oli Suomi oikeistolainen valtio, kun taas Venäjää tuskin voitaisiin sellaisena pitää. Useimmissa oikeusjutuissa Venäjällä esiintyi sitä paitsi valtio toisena asianosaisena, mikä sekkin oli omansa vakavasti järkyttämään luottamusta venäläisen tuomioistuimen puolueettomuuteen.
 24. UM, 58B1 NL. Ulkoasiainministeriölle Kauppasopimuskomitean puheenjohtaja A. Norrménin kirjelmä, 24.11.1922.
 25. Kysymys Suomessa NL:n kauppaedustuston oikeusasemasta osoittautui hankalasti ratkaistavaksi ainakin sen vuoksi, että silloinen kansainvälinen oikeus ei ollut ennättänyt mukautua Venäjän talouspoliittiseen järjestelmään. Samalla vallat, jotka olivat asettumassa suhteisiin Venäjän kanssa, eivät olleet yksimielisiä mainitussa kysymyksessä. // *Ibidem*, Muistio "S.N.T.L:n kauppavaltuuskunnan asema Suomessa", 29.3.1924; Ulkoasiainministeriölle R. Erichin kirjelmä 21.4.24.
 26. Suomen Moskovan-lähetystön mukaan siitä huolimatta, että Suomen viennin sodanjälkeinen kehitys oli osoittanut, että Suomi voisi tulla toimeen ilman NL:n markkinoita, olivat ne Suomelle kuitenkin siksi tärkeitä, että neuvostohallitus voisi harjoittaa melkoista painostusta taloudellisesti. Siksi ajateltiin, että hetki, jolloin neuvostohallitus vähimmin voisi ajatella painostavansa Suomea, oli Suomelle edullisin sopimuksen solmimiseksi. // *Ibidem*, Ulkoasiainministeriölle Suomen Moskovan-lähetystön kirjelmä n:o 1574. 27.10.1927.
 27. *Ibidem*, Ulkoasiainministeriölle Kauppasopimuskomitean puheenjohtaja A. Norrménin kirjelmä 24.11.1922.
 28. *Ibidem*. Ulkoasiainministeriölle Suomen Moskovan-lähetystön kirjelmä n:o 1788. 8.12.1927.
 29. *Ibidem*, Osastopäällikkö G.Kihlamanille Suomen Moskovan lähettilään kirjelmä n:o 276. 1.3.1928.
 30. *Ibidem*, Muistio "Suomen kaupallisista suhteista Venäjään". 17.8.1931.
 31. «å åš » // é šé óš. Helsinki, 1945. *Ibidem*, 58B2 NL, 1945–50.
 32. Suomalaiset tiesivät hyvin, että NL rakensi kauppasuhteitansa muihin maihin nimenomaan asettamalla kaupan, erityisesti tuonnin ulkomailta miltei kokonaan poliittisista seikoista riippuvaiseksi. Neuvostoliitto kehittyi ripeästi kohti omavaraisuutta, ja se osti siltä, jolta se katsoi poliittisesti tarkoituksenmukaiseksi ostaa ja myi kaikille, jotka halusivat sen halpoja tavaroita. Alkuaikoina oli tuonti ulkomailta välttämätön suurien taloudellisten suunnitelmien toteuttamiseksi, mutta viimeisenä sotaa edeltävänä vuosikymmenenä se ohjasi ostojaan lähinnä poliittisia näkökohtia silmällä pitäen, sillä vain harvoja tavaroita täytyi todella ehdottomasti tuoda ulkomailta Neuvostoliittoon.
 33. *Ibidem*, Suomen Moskovan-lähetystön raportti n:o 25. 18.10.1931.
 34. *Ibidem*, A. S. Yrjö-Koskisen kirjelmä Ulkoasiainministerille 5.12.1934.
 35. "Suomen Ulkomaankauppa" n:o 2, 16.1.1931; "Suomen Ulkomaankauppa" n:o 8–9, 4.3.1932 vakuutti, että monet poliittisten puolueiden sanomalehdistä hyväksyivät tämän idean, ja lehti tunnusti, "ettei tuolloin ollut tehty mitään Suomen ja NL:n välisten suhteiden asettamiseksi reaalille pohjalle."
 36. "Kansan työ", n:o 157, 14.7.1937; "Nyky päivä", 2.11.1938.
 37. A. Hackzellille A. S. Yrjö-Koskisen kirjelmä 27.2. 1935. // UM, 58B1 NL.
 38. *Ibidem*, Muistiot 12.4.1935 ja 15.4.1935.
 39. *Ibidem*, Suomen Moskovan-lähetystön muistio "Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisistä kauppasuhteista (eritoten v. 1933 kuluessa), 2.12.1933; Ulkoasiainministerille Suomen Moskovan-lähetystön kirjelmä n:o 1693, 11.12.1934.
 40. *Ibidem*, Ulkoasiainministerille A. S. Yrjö-Koskisen kirjelmät 5.12.1934 ja 7.11. 1936; OADUMERITRF, f. 1, o. 12832, n. 92, muistio "NL:n Suomen-

kauppaedustusto".

41. UM, 58B1 NL. Ulkoasiainministeriölle Suomen Moskovan-lähetystön kirjelmä n:o 1985, 7.7.1936.
42. *Ibidem*, Suomen Moskovan-kauppaneuvos K. Bergströmin muistiot 10.7.1938 ja 13.12.1938.
43. *Ibidem*, Ulkoasiainministeriölle Suomen Moskovan-lähetystön kirjelmä n:o 118, 27.1.1939 ja salasähke 28.1.1939.
44. *Ibidem*, Ulkoasiainministerille K. R. Savolahden kirjelmä 24.4.1939.

* * *

**Kirjoittaja Tatjana Androsova on historian tohtori
ja työskentelee tutkijana Venäjän
tiedeakatemiassa Moskovassa**

ENNEN JÄNYT
Historian tietosanommat